

notranja logika pa ne dosledna. Čeprav pri tem tipu dramatike nikoli ne gre za realizem in njegovo logiko, pa je vendarle tudi zanjo značilna neka notranja dramaturška doslednost, ki pa se tu drobi v posamezne idejne in oblikovne elemente, eklektično povzete iz že nekoliko pretekle francoske dramatike, ki smo jo kar dodobra spoznali.

Malina Schmidt

BEG

(Antologija slovenskih novel 1950—1960)

Zbirka Kondor, ki jo izdaja Mladinska knjiga, je namenjena predvsem srednješolski mladini, zato je temu namenu prilagojen njen program: obsegajoč domače in tuje avtorje, zlasti tiste iz 19. stoletja, ki so že zdavnaj dobili svoje mesto v učnem načrtu. Vendar urednik zbirke od vsega začetka uvršča vanjo dela, ki so nastala v starejših ali mlajših literarnih obdobjih in jim šolski program ne posveča pretirano velike pozornosti, čeprav je v zadnjem času slišati vedno več glasov, ki zahtevajo, naj bi literarnozgodovinski pouk v srednji šoli ne bil obrnjen zgolj v preteklost, temveč naj bi dobila enakovrednejše mesto tudi literarna dela, ki so nastala v dvajsetem stoletju in celo v neposredni sedanjosti. Najbrž se je urednik zbirke tega zavedal ves čas njenega obstajanja in omogočil izid Kafkove kratke proze z naslovom Splet norosti in bolečine ter Rilkejevih pesmi. Vedno bolj pogoste so različne antologije, od katerih sta vidni tisti dve, ki prinašata slovensko futuristično in eks-

pressionistično poezijo ter krajša dramatska dela ekspresionistične smeri. V takšne zbirke programske tendence sodi tudi antologija BEG, ki predstavlja, kot pravi podnaslov, »slovenske novele petdesetih let«.

Besedila je izbrala Helga Glušič; v spremni besedi h knjigi je najprej pojasnila merila, po katerih jo je sestavila, in namen, ki naj bi ga knjiga dosegla; izhajala je iz hotenja po ponovni aktualizaciji literarnih iskanj pisateljev, ki so začeli svojo ustvarjalno pot okrog leta 1950, se oblikovali v reviji Beseda in dobili prve samostojnejše poteze s prvimi knjižnimi natisi tja do začetka šestdesetih let. Pri tem avtorica v grobih potezah oriše glavne značilnosti takratnega kulturnopolitičnega ozračja in navaja kot odločilna naslednja dejstva: »nastanek nove države, odločilne in temeljite spremembe družbenega reda, v prvi vrsti pa skoraj nenavadno intenzivno, tragično in veličastno doživetje narodnoosvobodilnega boja« (str. 133), ki so vplivala na tedanje literarno ustvarjanje, kar je imelo za posledico pojav kratkotrajnega in v celoti ne povsem razvitega socialističnega realizma po sovjetskih zgledih; avtorica sodi o prvi povojni literarni ustvarjalnosti, »kolikor je sledila nuji zgodovinskega trenutka in se ustrezno odzivala kritiki in kongresnim napotkom, zanimiva kot zgodovinsko-kulturni dokument, kot umetniško delo pa komaj kdaj.« Umetniško vrednost so pridobila šele tista dela, ki so začela prikazovati »malega človeka« in njegove dileme, ko stopijo družbenopolitične silnice v ozadje.

Pri tem skopem orisu se avtorica ni mogla spuščati v širino, vendar opozarja na doslej edino delo, ki analizira takratne pojave v vsej njihovi kompleksnosti, to je Slovenska književnost 1945—1965 I, II (Poglavje o povojni prozi Matjaža Kmecla in poglavje Literarna esejistika in kritika Franca Zavravca).

BEG — Slovenske novele petdesetih let. Kavčič, Zupančič, Hieng, Rozman, Kovačič, Zidar. Izbrala in uredila Helga Glušič. Oprema: izrez iz naslovne strani revije Beseda 1954; portreti avtorjev: foto Joco Žnidaršič. Mladinska knjiga, Ljubljana 1972.

Znamenja, ki so napovedovala spremembe v slovenskem pripovedništvu, vidi najprej v delih nekaterih starejših piscev: Edvarda Kocbeka, Cirila Kosmača in Ivana Potrča, zato bi morali biti zastopani v izboru tudi ti, ko se ne bi le-ta omejil samo na mlado generacijo. Pa tudi glede te ni izbor povsem dosleden, to pa ni zaradi omejenega obsega knjige — kot pojasnjuje Glušičeva in dodaja, da »bi moral izbor upoštevati še vrsto pisateljev, ki so izraziteje zaznamovali knjižno ustvarjanje tega časa (npr. Dominik Smole, Marjan Rožanc...)« pa še Borisa Pahorja in Alojza Rebulo, ki nista bila sprejeta v pričujoči izbor, ker so bila nekatera njuna dela že natisnjena v zbirki Kondor.

Kot je bilo že povedano, obsega antologija samo novele, nastale v petdesetih letih, konkretno od 1952 do 1958; čez ta okvir sega samo zadnja novela, katere avtor je Pavle Zidar; napisana je bila v začetku šestdesetih let, toda Glušičeva jo je sprejela na podlagi »podobnega miselnega odnosa do sveta, kot so ga izoblikovale težnje pripovedne proze petdesetih let.« V njem vidi avtorica nove možnosti razvoja spričo tega, da »se pripovedne plasti cepijo v več ravni« pa tudi zato, da zavzemajo Zidarjeva dela opazno mesto v prozi naslednjega desetletja, zato primerno končuje antologijo.

Po tem načelnem uvodu sledi kratka tematsko-idejna oznaka posameznih novel, v kateri se pri nekaterih dotika nekaterih oblikovnih potez, ki zaradi narave spremne besede ne morejo biti natančno razčlenjene in dokumentirane s primeri, čeprav se jim avtorica, če je le bilo gradivo primerno, ni izogibala.

Ob prvi noveli, *Temne noči*, ki jo je napisal Vladimir Kavčič, opozarja Glušičeva na odklik od heroičnega junaka k malemu človeku, ki se opredeljuje v vojni za eno ali drugo nasprotujočo si stran, toda bolj iz želje po samoohranitvi kot iz idejnih političnih razlogov;

zraven še opozarja na njen moralno-kritični podton. Sama po sebi se ponuja primerjava pričujočih novel s pozneje napisanimi in objavljenimi deli istih avtorjev; iz njih je razvidno, da *Temne noči* že napovedujejo v glavnem vse tiste značilnosti poznejše proze Vladimira Kavčiča, ki se posveča dogodkom medvojnega časa, kar je ena od osrednjih tem njegovega pripovedništva, zlasti še obsežne trilogije *Žrtve* (1968, 1969, 1970). Svojo nagnjenost do konkretnih, socialno-etičnih pojavov je pokazal tudi v romanu *Upanje* (1966), v katerem je spet izrazil odklonilni odnos egoistično usmerjenih oseb in kritiko malomeščanskega pridobitništva. Takšen odnos, ki izhaja iz socialnega realizma, je navzoč v zastrti obliki v njegovih alegoričnih romanih *Tja in nazaj* (1962), *Od tu dalje* (1964), *Onkraj in še dlje* (1971) in najbrž tudi v njegovi »legendi« *Zapisnik*, ki izhaja v reviji *Prostor in čas*. *Novela Pogreb Bena Zupančiča* je osnovana po avtoričinem mnenju na »notranjem konfliktu (...) nazorske in npravstvene narave«, ki pride na dan v sporu med materjo in snaho glede tega, kako naj bi pokopali sina oziroma moža: ali s cerkvenim obredom, kot zahteva mati, ali brez njega, kot hoče njegova žena. O rešitvi spora meni Glušičeva, da je »zmaga (...) novega sistema navidez(na), v resnici pa zmaga človečnost v osebi materine zvestobe in vsežrtvujočega čustva.« (135), medtem ko je žena kot junakinja predstavljena z negativnimi lastnostmi. Kakor v tej noveli se Zupančič na splošno posveča v svojih delih malemu človeku, bodisi tistemu iz medvojnega ali pa povojnega časa, pri tem pa ga zanima (pred)mesno okolje, ki ga je najbolj uspešno prikazal v *Sedmini* (1957) in *Meglici* (1966), v kateri je začel uporabljati nekatere oblikovalne postopke modernega romana.

Pri *Hiengovi* noveli *Grob* avtorica opozarja na snovne premike od teda-

njih splošno uporabljanih tem, pri kateri gre za skrajno omejitve vloge zunanjega socialnopolitičnega ozadja in osredotočenje na fantastično okolje, kjer se razkriva erotična sprevrženost nastopajočih. Konstituiranje junakov na takšni podlagi je v bistvu psihoanalitične narave (v objavljenem besedilu je takšen očetov odnos do hčere, njen odnos do mrtveca, travma zaradi neslišane ljubezni) in je značilno za vse Hiengove novele pa tudi njegov roman *Gozd in pečina* (1966).

Novela *Smiljana Rozmana Kavarna* se skorajda že nagiba v humoresko zaradi svoje ironije in humorja, čeprav ni mogoče prezreti njegove prikrite moralne obsodbe, ko »tujca, osamljenega, dobrega človeka, zasmehuje malenkostna meščanska družčina, ki samozadovoljno opravlja svoje vsakdanje nesmiselne obrede.« (136) Poleg humoresk je Rozman napisal kasneje nekaj daljših del, v katerih ga zanimajo predvsem biološko determinirani junaki v posebnih socialnih sredinah (*Družčina*, 1964 — počitniške oblike letoviščarske prostitucije; *Brusač*, 1965 — sezonsko delavstvo), v *Ruševinah* (1965) pa se je približal po svoji alegoričnosimbolni zasnovi ob vprašanju dehumanizacije nekaterim romanom *Vladimira Kavčiča*.

Iz novelistike *Lojzeta Kovačiča* je *Helga Glušič* uvrstila v antologijo *Novelo Beg*; le-to označuje kot »portret izjemnega človeškega značaja, hkrati pa ta portret poudarja odtujevalni proces njegovega nasprotnega pola« (136), in to ob zgodbi preudarnega človeka, ki mu ne uspe, da bi se izognil nevrotičnemu zncanu; ta ga namreč spretno izkorišča, nazadnje pa ga celo kompromitira pri oblasti.

Tudi *Kovačičeva* začetna proza izhaja iz socialnega realizma, saj se ukvarja z odnosi med malim človekom in socialnimi določili, hkrati je v ospredju tudi psihična plat posamez-

nika, ki polagoma dobiva v njegovi prozi vedno bolj opazno vlogo: v romanu *Deček in smrt* (1968) se avtor posveča samo registriranju otrokovega doživljajskega sveta v enkratnem življenjskem položaju — navzočnosti ob očetovem umiranju. V to smer sodi tudi njegova zadnja knjiga *Sporočila v spanju* — *Resničnost* (1972) le s tem razločkom, da se pri obravnavi človeške eksistence spet povezuje le-to s socialno omejenostjo, vendar ne racionalno kritično in pregledno, ampak ravno obratno: med posameznikom in oblastjo ni nikakršne skladnosti, temveč nasprotja, ki se jih ne da premostiti. Posameznikova dejavnost je nadzorovana in sprejeta pretežno kot upiranje oblastniškimi institucijam.

Zadnje besedilo knjige je *Otrok Pavleta Zidarja*; tokrat je glavna tema fantazijski svet otroka z njegovimi prvimi večjimi nesporazumi z normami odraslih. Otroške snovi se sporadično pojavljajo skozi ves *Zidarjev* opus bodisi kot glavna tema posameznih del (*Soha* z oltarja domovine 1962, *Barakarji* 1969, *Dim* (ki diši po sestri Juli) 1970, *Pišem knjigo* 1970) ali pa kot epizodne snovi v delih, ki v socialno-kritični luči prikazujejo učiteljski sloj. V tej noveli je že mogoče najti prvine, ki so postale značilnost kasnejšega *Zidarjevega* sloga.

Bežna in shematična primerjava med poglavitnimi deli vsakega pisatelja je pokazala, da večinoma vse pričujoče novele vsebujejo motivne, idejne in oblikovne osnove poznejših del; v teh so posamezne prvine le modificirane, nekatere pa negirane, toda v bistvu je ostajal njihov ustroj pretežno nespremenjen.

V okvirih zbirke *Kondor* je kvalitetno delo; antologija *Helge Glušičeve* končuje se z bio-bibliografskimi podatki o novelistih in s tekstnimi opombami.

Marjan Dolgan